

השיעור השבועי

גליון מספר 509

כתב וערך השיעור:

הרב דביר פרץ שליט"א

הרב המקדים: הר"ר ניסים דרעי שליט"א
רב שכונת בית וגן

הלכות ימים נוראים

שליח ציבור ותוקע הגונים בשכר. עזרת נשים בר"ה ובכיפור. נשים לא מברכות על מצוות שהזמן גרמן, ואשה שמברכת לא יענה אחריה אמן. ברכה על נר שבת קודם ההדלקה. אשה שבאופן חד פעמי לא יכולה לבוא לשמוע שופר אינה צריכה התרה. תוקע ספרדי לקהל אשכנזי לא יברך שהחיינו ביום השני. אף על פי שיצא מוציא גם את הבקי. בחור ישיבה ספרדי בישיבה אשכנזית

נשים במצוות שופר

ג. בכלל יש אומרים שהנשים קיבלו את מצוות שופר כחובה, ואף שנשים פטורות ממצוות שהזמן גרמן, כבר אמרו בגמרא (קידושין לא.), גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, משמע שגם לנשים שאינן מצוות יש שכר. וכיוצא בזה כתב המגן אברהם (סימן תפט סק"א) בענין ספירת העומר, שנשים קיבלו כחובה. אולם בספר נזירות שמשון (שם) תמה על המגן אברהם, איפה כתוב שקיבלו כחובה, זה נאמר לגבי ערבית³, אין לך בו אלא חידושו, אבל לא מצינו כן על שאר המצוות. גם המנחת חינוך (ריש מצוה שו) הביא דברי המגן אברהם והקשה עליו, וכתב שדבריו אינם מסתברים. וכן העלה בשערי דעה (סי' רלז), וכן משמע בשאגת אריה (סי' קו).

בל תוסיף

ד. השאגת אריה (שם) כתב תשובה ארוכה בנושא, פלפל הרבה, והביא דעת רש"י (עירובין יג.) שנשים שמקיימות מצוה שהזמן גרמן כגון שופר או סוכה, עוברות באיסור "בל תוסיף", והיינו שתשב בסוכה בחג, ולא תכוין לשם מצוה, שאם מכוונת לשם מצוה לרש"י עוברת בבל תוסיף. וכן דעת רבינו ישעיה מטרנאי הראשון (בפסקיו ר"ה לג. ובספר המכריע סי' עח). אבל הלכה לא כדבריהם, ושאר הראשונים לא הסכימו איתם, כי מדברי הגמ' שגדול המצווה ועושה ממי אינו מצווה ועושה, משמע שגם מי שאינו מצווה יכול לעשות את המצווה. ועיין שם שדן אם יכולות להניח תפלין ולהתעטף בציצית, ומסביר את החילוק בין זה לשאר מצוות. אבל כמובן אנחנו לא נשות הכותל ולא רפורמים ח"ו...! הרבנית

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לרב הגאון רבי ניסים דרעי שליט"א, רב שכונת בית וגן, ראש כולל גדול, גם לחסידי צאנז וגם לספרדים, הייתי אצלו ככולל כמה פעמים, בן פורת יוסף, וגולת הכותרת שלו שיושב על התורה ועל העבודה, ספון באהלה של תורה ומחבר ספרים. הספר שלו אבן ברורה על אבן העזר מדהים! ממש נפלא, הביא ראשונים ואחרונים, והכל מתומצת יפה מאוד בשכל ישר, וגם על חושן משפט יש לו כמה חיבורים, שיוון הלכה ועוד. עוד נכוננו לו תפקידים גדולים כראוי לו לפי גודל תורתו. יגדיל תורה ויאדיר.

² יודע שבתקיעות מיושב עושים שברים ותרועה בנשימה אחת, ובתקיעות מעומד עושים עם הפסק, יודע שעושים את התרועה טו טו טו, ופעם אחת יעשה לו לו לו, מרן זצ"ל היה עושה טו טו טו, וכשהייתי אצלו היה מבקש ממני לעשות פעם אחת לו לו לו כמו העיראקים... אבל אם מנענע את השופר לא נקרא תרועה, כי צריך לעשות תרועה בפיו ולא לנענע את השופר.

³ וגם על תפלת מעריב כתבו המשנה ברורה (סי' קו סק"ד) ועוד אחרונים, שהאנשים קיבלו כחובה אבל הנשים לא קיבלו כחובה. לכן גם האשכנזיות שמתפללות שחרית ומנחה, לא מתפללות ערבית, כי ערבית רשות. ונשים ספרדיות בלאו הכי הולכות אחר מרן השלחן ערוך (סימן קו סעיף ב) שפסק כהרמב"ם (פ"א מהלכות תפלה ה"א, ב) שנשים חייבות בתפלה אחת ביום - 24 שעות, ויכולה לבחור לעצמה איזו תפלה להתפלל, ובדרך כלל מתפללת שחרית, ישיב בה גם ברכות השחר וקריאת שמע.

שליח ציבור בשכר

א. בימים אלה הגבאים מחפשים שליחי ציבור ותוקעים, צריכים לחפש יראת שמים, מי שביטו ריקם מעבירות, שולח את בניו ללמוד במקומות טובים על פי תורתנו הקדושה, ולא שולח אותם במזיד לכל מיני בתי ספר חילוניים ופשרניים. וגם התוקע צריך שיהיה ירא שמים, וכמובן שקודם כל צריך שיהיה תוקע בכלל... שיועד לתקוע טוב² והתאמן הרבה. וגם שליח ציבור שמתפלל כהוגן ויודע לנגן, לכן כתב הרשב"א (בתשו"י סי' תנ וסי' תרצא), שעדיף להביא שליח ציבור או תוקע בתשלום, שאם מקבל שכר יפה, עושה מלאכתו נאמנה. וגם זו הזדמנות לסייע לאברכים, שהם בדרך כלל ש"ץ, וכך יקבלו כמה אלפים על התקיעות, או כמה עשרות אלפים בשביל ש"ץ... בפרט אחר כל הגזרות שעושים להם. לכן לא יתווכחו על הכסף, אלא יעשו מכירות ויכסו את זה.

עזרת נשים

ב. שאלו אותנו, בתי כנסיות שיש להם עזרת נשים, ובימים נוראים באים ציבור גדול, ורוצים שהנשים לא יבואו לבית כנסת כדי שיהיה עוד מזמן למעלה או בחדר סמוך, האם אפשר לסגור את עזרת הנשים. ואמרנו להם שאם הנשים רגילות לבוא, הרי זה כמעט כמו קיבלו כחובה לשמוע תקיעת שופר, וחלילה לסגור את העזרת נשים. כגון בנות רווקות שאין להן ילדים, וגם זקנות שכבר חיתנו את כל הילדים ובאות, וצריך להתחשב בהן, אפילו שלא חייבות להתפלל בציבור ויכולות להתפלל בבית, אבל המציאות שנשים באות, בפרט בראש השנה שבאות לשמוע שופר.

¹ **מדברי הרב ניסים דרעי שליט"א:** ברושות כבוד מרן פאר הדור והדרו, מנהיג דורנו, מרן הראשון לציון שליט"א, בנו וממשיך דרכו של מרן זצוק"ל בעל היביע אומר. כולנו - כל הדור - חייבים הכרת הטוב למרן, איך היה נראה הדור בלי מרן, בלי תלמודי התורה שייסד, מה היה בלעדיו, וב"ה זכינו שמרן הראש"ל שליט"א הולך בדרכו. תדעו שמרן שליט"א בענוותנותו כל מעשיו לשם שמים, סיפר לי אחי רבי אריה, שמרן שליט"א פעמיים מסר נפש על תלמודי התורה, כשהכל עמד לקרוס, הלך והטריח את עצמו לחוץ לארץ, וגייס עשר מיליון דולר, ופעמיים הציל את רשת החינוך התורנית. יש אברכים ששואלים, למה מרן מתייחס בשיעורים שלו לכל אחד שכותב איזה דבר ועונה על קושיותיהם. אבל זה לגדל הענוה של מרן, וכך נהג גם מרן בעל היביע אומר, מי שיפתח תשובה של היביע אומר יעמוד נדם, איזה היקף, משורש הסוגיא ועד האחרונים, בפלפול, בחקירות, בקושיות ותירוצים, עד האחרונים בני דורנו. אנחנו ב"ה זכינו לחבר אבן ברורה - כמו משנה ברורה על אבן העזר, ב"ה עשינו חיפוש במחשב, והזכרנו למעלה מ-1,500 פעמים את היביע אומר, אבל עשיתי לעצמי גדר, שאני יכול להביא את כל המחברים החיים בינינו, אלא רק שהסתלקנו מעמנו, כי אין לדבר סוף, אבל מרן היה מביא את כולם, לגדל הענוה. וכך גם דרך מרן הראש"ל שליט"א, כי באמת למה צריך להזכיר איזה אברך שכותב בספרו הבלים נגד מרן, אלא שהאמת בוערת ברב שחש ושלום לא יקומו דור שכל אחד יפתח פיו נגד מרן, תדעו לכם שצריך לשבת שבעה נקיים לפני שחולקים על מרן בעל היביע אומר, שישב על כל הלכה זמן רב בעמל עצום וביגיעה. ומרן שליט"א לא יכול לראות שחולקים סתם, ולכן לפעמים מעיר, וזה רק בגודל ענוותנותו. לאורו ניסע ונלך, מנהיג דורנו, ימשיך להנהיגנו עד ביאת גואל צדק בב"א.

ע"ה במשך שנים על גבי שנים היתה באה לבית כנסת בראש השנה ובכיפור, להתפלל את כל התפלות ולשמוע קול שופר.

נשים במצוות שהזמן גרמא

ה. בנות אשכנז נהוגות לברך על סוכה ולולב, אבל הספרדיות לא מברכות, וכדעת הרמב"ם (פ"ג מהל' ציצית ה"ט, ופ"ו מהל' סוכה ה"א) שנשים לא מברכות על מצוות שהזמן גרמא, כי איך יברכו "וציוונו", מי ציווה אותן? זה שקר וברכה לבטלה.⁴ והרמב"ם לא יחיד, יש למעלה מעשרה ראשונים כמלאכים הסוברים כמותו, מהם רש"י - הובא בהגמ"י (פ"ג מהל' ציצית אות מ) - ורבינו ישעיה מטרנאי הא', וכן הראב"ד (בפירושו לתורת כתנים פרשתא ב אות ב), שבולי הלקט (סדר ר"ה סימן רצה), רבינו אפרים בתשובה שבספר הישר לרבינו תם (סימן סה אות ד) - אם כי ר"ת עצמו (בתוס' קידושין לא ד"ה דלא) חלק. וכן כתבו הסמ"ג (עשין מב), רבינו מנוח (בספר המנוחה פ"ב דשופר), הרב המגיד (פ"ו מהל' סוכה ה"א), וכן פסק בשלחן ערוך (סי' תקפט ט"ו) שנשים אסור להן לברך על מצוות מעשרה ראשונים, כמו שופר ולולב וסוכה, וגם מי שתוקע בשבילן לא יברך. ורק הרמ"א (שם) הוסיף, שנהגו אצלם שהנשים מברכות על מצוות עשה שהזמן גרמא - כי מברכות על הציווי שיש בעולם - ועל כן גם כאן תברכנה לעצמן. אבל לדעת מרן פסק ורוב הראשונים זו ברכה לבטלה. וכן כתב הרדב"ז (מכת"י סי' סד).

בנים הגונים

ו. גם האדמו"ר מצאנז-קלויזנבורג⁵ כתב בשו"ת דברי יציב (בליקוטים סימן סו אות ב), מקובל אצלנו מזקני האדמו"ר מצאנז בעל הדברי חיים - לפני כ-200 שנה - בשם החכם צבי, שנשים לא יחמירו לקיים מצוות עשה שהזמן גרמא. ובשועות יעקב (סי' ז' סק"א) כתב, שהעידו לפניו אנשים כשרים שהחכם צבי מיחה בנשים שלא יברכו. והדברי חיים הוסיף ואמר שהוא מבטיח בנים הגונים לכל אשה שתקבל על עצמה שלא לברך על הסוכה ועל הלולב. והוא מדבר על האשכנזים, כל שכן לספרדיות שזו ברכה לבטלה, אבל גם בספרדים תתקיים ההבטחה לבנים הגונים... איזו הבטחה חשובה זו! לכל הפחות חסידי צאנז צריכים לעשות כמו הרב'ה שלהם, שמבטיח בנים הגונים, ואכן יש להם בנים הגונים ב"ה, ועל כל פנים ספרדי שהולך לתקוע לזקנות במושב זקנים, לא יברך להן לשמוע קול שופר. ונשים אשכנזיות הגם שיכולות לסמוך על הרמ"א, אבל החכם צבי, הישועות יעקב, הדברי חיים מצאנז - שהם גאוני אשכנזים - סוברים שלא יברכו, כדאי שלא יברכו. ובלאו הכי הברכות לא מעכבות את המצוות, וגם אם רוצה להרוויח מצוה, אבל לברך עליה זה ספק ברכה לבטלה.

לא יענה אמן

ז. השומע אשה שמברכת על לולב או סוכה, כגון שאירח אשכנזים בבית שלו, יש היום ב"ה הרבה נישואי תערובת היתר בהיתר... ספרדים ואשכנזים, כי כולנו בני עם אחד אנחנו, ואם יש לו כלה אשכנזיה שמברכת על הלולב, גיד לה שתלך אחר בעלה הספרדי ולא תברך. ואם בכל זאת שומע אותה מברכת לא יענה אחריה אמן, כי ספק אמן לבטלה להחמיר, ויש שקוראים לזה "להקל", והכוונה אחת שלא לענות אמן באופן זה. וכיוצא בזה מי שמברכת על נר שבת לאחר ההדלקה, לא יענה אחריה אמן, שזו ספק ברכה לבטלה. ואמנם האשכנזים ממשיכים במנהגם, אבל אנחנו הספרדים עושים כדעת הרמב"ם (פ"ה מהלכות שבת ה"א) ועוד שלושים ראשונים, שיש לברך לפני ההדלקה, ולדעתם אשה שמברכת לאחר ההדלקה ספק עושה ברכה לבטלה.

אין זו חומרא אלא קולא

ח. החיד"א (מחזיק ברכה סי' רס"ק ד) כתב, שגם המברכות אחר ההדלקה, ביום טוב אין שום סיבה לנהוג כך, כי מותר להעביר מאש לאש, ויברכו לפני ההדלקה,

⁴ גם ברכות ברוך שאמר וישתבח וברכות קריאת שמע הן מצוות שהזמן גרמא שנשים פטורות, כי יש זמן קבוע לברכות אלו, ברכות קריאת שמע עד סוף ארבע שעות, וברוך שאמר וישתבח עד חצות היום, וברכות קריאת שמע של ערב רק בלילה, ואם היה אנוס ולא התפלל ערבית והגיע עמוד השחר, יתפלל עד הנץ, וידלג "השכיבנו", ואם לא הספיק והיה אנוס, יתפלל שחרית שתיים. ואמנם יש שרצו לחלק בין ברכות בנוסח "וציוונו" שלא יכולות לברך, לבין ברכות השבח כמו ברוך שאמר וישתבח שיכולות לברך. אולם [מהרש"א בגיטין (מ) מובאר שאין חילוק, שכתב: אמר ריב"ל עבד שהניח תפילין בפני רבו יצא לחירות, אוקמנא לה בשהניח לו רבו תפילין, ולא משום דעבד אסור בתפילין, ומשום שאסור לברך על מצוה שהזמן גרמא, שהרי נשים קוראות קריאת שמע ומברכות לפנייה ואחריה, ואין ממוחין בידן וכו', אלא טעמא דמילתא, דכיון שהן פטורות ואין רגילות להניח תפילין, עכשיו שרבו הניח לו תפילין, חזקה ששיחררו. ע"כ. ומבואר מדבריו להדיא, דברכות קריאת שמע [וכן פסוקי דזמרה שנקבעו לאומרים קודם ברכות קריאת שמע] חשיבי בכלל מצוה שהזמן גרמא, ומדמה אותן לכל מצוות שהזמן גרמא, אף שאין בהם

וכתב בזו הלשון "ואם כן תיסיג לן להחמיר בשבת, אבל ביום טוב לא יש טעם כלל, וצריך לברך מקודם" ע"כ. וקרא לזה "חומרא" לברך אחר ההדלקה, כי אחר הברכה היא מרגישה שקיבלה שבת ואיך תדליק אש. וכן כתבו הבן איש חי (פרשת נח אות ח) והפך החיים (סי' רס"ק לז). אבל בהגלות נגלות ספר שבולי הלקט הארוך (בהל' הדלקת נרות אות נט) - היה בדפוס בקיצור, ורק לפני כמה עשרות שנים נדפס הארוך - שמבואר בדבריו להדיא שאשה שמברכת לאחר ההדלקה, זו ברכה לבטלה, וכן משמע מדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' אישות ה"ג, ובשו"ת פאה"ד סי' קד) כמו שכתב מרן ביביע אומר ח"י (תאו"ח סי' כא אות ד), אילו החיד"א והבן איש חי היו רואים כך, היו מסכימים שאין זו חומרא אלא קולא.

אין צורך להתעקש

ט. לכן לנו שקיבלנו הוראות הרמב"ם והשלחן ערוך, אין לאשה לברך אחרי ההדלקה, ולא צריכות להתעקש, וכל אחד יסביר לאשתו את הדברים, את עושה מצוה בהדלקת הנרות, ומתפללת לבנים הגונים, ואם כן תעשי מצוה שלימה, ולמה תיכנסי בספיקות לדידך. ואם היא מתעקשת לברך אחרי ההדלקה, לא יענה אחריה אמן, ויגיד לה, כשתעשי כפי ההלכה אענה אמן, כי אני חושש מספק אמן לבטלה, כל העונה אמן יתומה יתיתמו בניו (ברכות מז), וכי את רוצה שנלך מהעולם צעירים ח"ו?... וגם אשכנזיה שעושה כדברי מהרי"ו (סי' כט), הרמ"א (סי' רס"ק ס"ה) ורבי האשכנזים, ומברכת לאחר ההדלקה, אף על פי שמנהג אבותיהם בידיהם ובודאי יש להם על מה לסמוך, הם עושים על פי גדולים, לדידן הספרדים זו ספק ברכה לבטלה. אמרתי פעם, כשנעלה לשמים אחרי מאה ועשרים, אם נזכה לפגוש את הרמב"ם נשאל אותו: רבינו הרמב"ם, מברכים לפני ההדלקה או אחרי? וכי יאמר, תלוי אם אתה אשכנזי או ספרדי... הוא פסק לכולם לברך לפני ההדלקה, וכך דרך הראשונים לפסוק לכולם. אבל האשכנזים ירצו לרמ"א, ויגיד להם לברך אחר ההדלקה. הם שומעים לרב שלהם ואנחנו לרב שלנו, ולדידן שב ואל תעשה עדיף, ולא יענה אמן, או ירהרר אמן בלבן, וירווה לכל הפחות לדעת הרמב"ם (פ"א מברכות ה"ז), הראי"ז (ברכות טו), הסמ"ג (עשין כז) ועוד, הסוברים שהרהור כדיבור דמי. או שיאמר פסוק (תהלים פט, ג) "ברוך ה' לעולם אמן ואמן", וכך לא תפגע.

תזכורת משיעורים קודמים

י. בשיעורים הקודמים הבאנו מה שכתב רבינו אברהם בן הרמב"ם (בתשו"י סי' פג), שכל שהפוסקים חולקים ביניהם אין לענות אמן. וכן משמע קצת דעת הרמב"ם בתשובה (פריימן סימן פד). וכן כתב הטור (סי' רסז) בשם אביו הרא"ש לגבי ברכת יראו עינינו, שלא היה עונה אמן. וכן נהג התשב"ץ (שו"ת יכין וכו' סי' קיח) לגבי קידוש בבית כנסת. כלומר שכן כתבו ראשונים, וזו לא המצאה מהראש שלנו, שכל שיש ספק בברכה, שב ואל תעשה עדיף ולא יענה אמן. וגם לגבי נשים שמברכות על מצוות שהזמן גרמא, לדעת כעשרה ראשונים ומרן השלחן ערוך והרדב"ז זו ברכה לבטלה, ומשום כך לא יענה אחריהם אמן.

אשה שלא יכולה לברא

יא. כאמור, יש נשים שבאות בכל שנה בראש השנה לשמוע שופר, ומה יהיה הדין באשה ששנה אחת לא מרגישה טוב, יש לה סחרחרות ומפחדת ליפול, ורוצה להתפלל בבית, ולא מוצאת מי שיתקע לה בשופר. הדין הוא שלא צריכה התרה, ואף שנהגה כך בכל שנה, לפחות שלש שנים, והלא דברים המותרים שנהגו בהם איסור הם כמו נדר ואין להותירם (ש"ע י"ד ר"ס ריד), בכל זאת לא צריכה לחפש שלשה שיעשו לה התרה, כיון שמבטלת את מנהגה רק באופן חד פעמי, ובדעתה שבשנה הבאה כשתרגיש טוב תמשיך ללכת. והוא הדין לרווקה שבאה בכל שנה לשמוע שופר, והתחתנה ונולד לה תינוק בכין או תינוקת בכינית... ואם תבוא איתם לבית כנסת יצרחו, ואנשים לא יבינו אם זה קול השופר או קול צרחות התינוק...⁶ ורוצה השנה להישאר בבית,

וצונו. וזו ראייה ברורה שגם ברכות שאין בהן לשון וצונו, נחשבות כזמן גרמא. ונשים פטורות. [וכן העלה מרן זצ"ל (ביבי"א ח"א תאו"ח סימן כח אות ב, וח"ב תאו"ח סימן ו אות ז, ובח"ט תאו"ח סי' יא, ובליקוטי יוסף ח"א מהד' תשמ"ה עמ' קיב) שנשים לא תברכנה גם ברכות ברוך שאמר וברכות קריאת שמע.

⁵ נפטר לפני כשלושים שנה, וכותב כמו זקנו בלשון קצרה. הוא עבר את השואה, ילדיו נהרגו בשואה, ואחר כך נולדו לו שני בנים, ושניהם אדמו"רים, אחד בארץ בנתניה והשני באמריקה, והם תלמידי חכמים גאוני. כשאני מזדמן לנתניה, קופץ לאדמו"ר להביא לו איזה ספר, ומדבר אתו בהלכה הזו והזו, והוא בקי וחרף בכל התחומים כולם.

⁶ וכבר כתב מהרי"ל (הלכות שופר אות א), אינני מבין למה אנשים באים לבית כנסת עם תינוקות לשמוע קול שופר ומפריעים לציבור. וכן משמע בלקט יושר (ח"א עמ' קנח) שיש להביא את הקטנים מגיל חינוך דהיינו מגיל תשע. וב"ה היום שיש תלמודי תורה, הילדים יודעים לשבת במקום ולא מפריעים, אבל תינוקות יישארו בבית.

ובדעתה שכאשר בנה יגדל תחזור לבית הכנסת, אינה צריכה התרה, וכמו שכתב בעל הנודע ביהודה בספרו דגול מרובה (יו"ד סי' ריד), שאם מבטל המנהג באופן חד פעמי, לא צריך התרה.

ביטול מנהג באופן חד פעמי

יב. וכן משמע מדברי המגן אברהם (סי' תקפ"א ס"ק יב) לגבי תענית בערב ראש השנה, שמי שבדרך כלל הוא גיבור כוח ומתענה כל שנה, ושנה אחת יש לו קצת חולי, או שהזקין ומקווה בשנה הבאה להרגיש כמו צעיר ולהתענות... אינו צריך התרה. וגם לגבי עשרת ימי תשובה, אותם שמתענים בהם⁷, אם שנה אחת אירע להם איזה חולי, אינם צריכים התרה. וכן כתבו להקת אחרונים, מהם רבי יהודה עייאש - לפני מעל 250 שנה - במטה יהודה (סימן תקנ"א ס"י), רבי ישמעאל הכהן בשו"ת זרע אמת (ח"א ח"א"ח סימן עה, ו"ח"ג סימן מח) - לפני כ- 250 שנה - החתן סופר (סימן ג), הגאון רבי יוסף שאול נתנון בעל השואל ומשיב (בד"ש שאול סי' ריד), המהר"ם שיק (חיד"ד סי' שסז) - תלמיד החתן סופר, מהר"ש ענגיל (חיד"ד סי' ג), שו"ת מהרי"ץ דושינסקי (סימן פז).

ראשית חכמה יראת ה'

יג. מי שיש לו בבית טלוויזיה או מכשיר טמא, והוא לא צדיק תמים, אתה יודע שהוא רואה דברים לא טובים, ונופל לתהום רוחני, ה' ירחם, אסור שיהיה תוקע או שליח צבור, אם רואה דברים לא טובים, כי איך יעלה את התפלה לקב"ה, לכן ימצא מקום אחר להתפלל. אדם צריך להתעניין, מי התוקע שלכם, פלוני? יש לו מכשיר טמא ורואה כנ"ל, הוא לא יכול להיות שליח צבור, שהרי הא' ב' בש"ץ שיהיה ביתו ריקם מעבירות, ויחפשו ש"ץ ותוקע אחר.

חזקה דרבא

יד. וכן צריך שהתוקע יהיה בגיל בר מצוה בודאי, ואם נולד ביום א' תשרי, וכעבור י"ג שנה הוא בר מצוה, באותו היום יכול להוציא יד' חובה את הציבור. אמנם יש אומרים שצריך לדעת שהביא ב' שערות, ואם לא ידוע, לא יכול להיות תוקע, ולא מצטרף לדברים דאורייתא. וכן כתבו המגן אברהם (ר"ס לט, וסימן נה סק"ז, וסימן קצט סק"ז, וסימן רע"א סק"ג), רבי עקיבא איגר (בתשובה סי' עג) והמשנה ברורה (סימן תקפ"ט סק"ב).⁸ ומתחילה הרב חשש להם, וכן כתב בירחון קול סיני (ליקוטי מן עין 167, 249) שהיה יוצא לפני ששים שנה ויותר⁹, שצריך שיהיה ידוע שהביא ב' שערות, ואם לא כן לא יקדש או יתקע בשופר לאחרים, ורק בדרבנן סומכים על חזקה דרבא. ויש כמה מחברי זמנינו, שלא יודעים שהרב חזר בו בספרים האחרים (יב"ח ח"א ח"א"ח סי' מו אות ב, ו"ח"א ח"א"ח סי' נה על הר"פ ח"א אות ט, הל"ע ע"מ ע, חז"ע ימים נוראים ע"מ קכו, סוכות ע"מ תב, ועוד), ומביא קדמונים שכתבו לא כך, אלא שסומכים על החזקה גם בדאורייתא, ורק בחליצה להתיר אשת איש לעלמא מחמירים, ומהם הריב"ש (סי' קפב) - תלמידו של הר"ן - מהר"ק - רבי יוסף קולון (בתשובות החדשות סימן מז) ומהרי"ט (ח"א סימן מא נ"א).

להקת פוסקים

טו. וכן כתבו הנודע ביהודה (חא"ע סימן סא בד"ה ומעלה לא וכו', ובמות"ח חא"ח סי' א), תורת חסד מלובלין (חא"ח סימן א), בית מאיר (הובא בחכמת אדם בבית אדם ה' אישות סימן קכו, דף עד ע"ג), עין יצחק לרבי יצחק אלחנן (חא"ע סימן מג אות ג והלאה), נהר שלום (סימן רע"א סק"ח), בית אפרים (חא"ע סי' קל בד"ה ולפ"ז), כתב סופר (חא"ח סי' ח), הגאון הנצי"ב (בשו"ת משיב דבר ח"ג סוף סי' לא), עמק יהושע (הל' אבלות סימן כב סוף עמוד קכב), שו"ת דברי יציב (חא"ח סי' מה), זרע אמת (ח"ג חיד"ד סימן קמב), חכמת אדם (בבית אדם ה' אישות סי' קכו, דף עד ע"ג), אבני נזר (חא"ע סימן רטו אות ז), כולם כותבים שחזקה דרבא היא חזקה אלימותא גם בדאורייתא. ויש שלא יודעים את הפוסקים האלו, ואף שהמשנה ברורה

⁷ כמובן שמתענים רק אם לא מפריע להם בלימוד, כי אם התענית מפריעה ללימוד, יותר שווה התורה, התורה מכפרת על כל העונות כשעשה תשובה, ולכן עדיף שילמד בהתמדה בתענית דיבור. ב"ה מחר חוזרים לשיבות הקדושות, אשריהם ואשרי חלקם של כל בני התורה, שחוזרים ללמוד בחשק ובהתמדה ובתענית דיבור. לפעמים יש כאלה שמפספסים, שמעת מה הרב הזה אמר, ומה זה ענה לו... אבל מה יצא מהדיבורים, אדם יכול ללמוד עוד דף ועוד דף ועוד תוספות, בשביל מה לפספס, לבני התורה יש אחריות כלפי עם ישראל היושב בארץ, בפרט בזמן מלחמות וטילים, ואנחנו דואגים להם, זו אהבת ישראל ואכפתיות, כי כל ישראל ערבים זה לזה, ועל ידי התורה מגינים גם על החיילים. לכן תחזור ללמוד בחשק, ותדעו שיש לכם אחריות, לא להפסיק רגע אחד מלימוד התורה, תלמדו בהתמדה. וכעת זה זמן חדש - זמן אלו, ולומדים מסכת חדשה, תלכו בחשק!

⁸ הפוסקים דנו לגבי קידוש של ליל שבת, וכגון שהבעל לא נמצא, והילד בגיל י"ג שנה רוצה לקדש לאמא ולכל האחים והאחיות, ולא ידוע אם הביא ב' שערות, אבל יש חזקה דרבא שאם הגיע לגיל י"ג שנה ויום אחד - הכוונה שהתחיל את היום שנולד, שאם נולד בא' תשרי, בא' תשרי נעשה בר מצוה, ולא יום אחרי זה - ומסתמא הביא ב' שערות (נדה מח). וראה במשנה ברורה (סי' רע"א סק"ג) ובליקו"ה הלכות קידוש, ובליקו"ה חן (אות יג), ושבו בחזון עובדיה (שבת ב ע"מ מז).

בודאי היה גדול הדור, אף אחד ח"ו לא מנסה לפגוע בכבודו כי הוא זה, וגם רבי עקיבא איגר מי לנו גדול ממנו, והם החמירו בזה, אבל אילו היו יודעים מדברי הראשונים וכל הפוסקים שהזכרנו, אולי לא היו מחמירים. לכן הלכה למעשה אפשר לסמוך על חזקה דרבא גם בדאורייתא, וכל שהגיע לגיל בר מצוה יכול להוציא יד' חובה את הרבים.

תוקע לאשכנזים אם יברך שהחיינו

טז. בני אשכנז נוהגים לברך על השופר שהחיינו גם ביום השני, אבל אנחנו מברכים שהחיינו רק ביום הראשון, וזה פוסט למחרת. כמו בליל סוכות שמברך שהחיינו, ולא מברך למחרת שוב, וכן על נטילת לולב שמברך שהחיינו רק ביום הראשון. וכן לגבי מקרא מגילה, שמנהגו לברך שהחיינו רק בלילה, וכדעת הרמב"ם (פ"א מהל' מגילה ה"ג) שביום אינו חוזר ומברך שהחיינו. יש דבר תימה בספר תשובות והנהגות ח"א (סי' שמו), שתוקע ספרדי יברך לאשכנזים שהחיינו ביום השני של ראש השנה, כיון שלכולי עלמא ראוי לברך על מצוה ברכת שהחיינו, רק שלפי שיטת הספרדים נפטרו כבר בשהחיינו ביום ראשון, ולכן יכול להוציא את הקהל האשכנזי מדין ערבות. פלא, הרי הוא ספרדי שקיבל הוראות מרן השלחן ערוך (סי' תר"ג), שביום השני אין לברך שהחיינו, ובשבילו זו ברכה לבטלה (חזו"ע יו"ט ע"מ ע"מ קסה).

לבישה או אכילה שניה

יז. אדם שלובש חולצה חדשה בפעם הראשונה מברך שהחיינו¹⁰, ואם קם ממנוחת צהרים, היה חם מאוד והזיע, והחליף חולצה, ובא בסדר ב' בשעה שלש, והתחיל ללמוד עם החברותא, ואמר לו, יש לך חולצה חדשה, ברכת שהחיינו? לא. תברך עכשיו! אף שכבר עבר זמן, כל עוד שהוא לבוש בחולצה ולא פשט אותה, יכול לברך אפילו אחר כמה שעות, וכן האוכל פרי חדש שמברך שהחיינו, ואם התחיל לאכול ספרס חדש או תאנים חדשות¹¹, אם גמר לאכול את הפרי, שוב לא יברך שהחיינו, אבל אם הוא עדיין באמצע האכילה הראשונה, וזכר שלא בירך שהחיינו, יכול לברך שהחיינו (עין חז"ע ברכות ע"מ תלח, לגבי ענבים, שאם אכל ענב אחד ולא בירך, וממשיך לאכול מהאשכול שלפניו, יכול לברך שהחיינו. אבל בתאנה וספרס כשסיים את הפרי, לא יברך על פרי אחר). ובנידון שלנו, אחר שבירך שהחיינו על השופר ביום הראשון, אין יחזור ויברך למחרת, והרי זו ברכה לבטלה.

אף על פי שיצא מוציא בבקי

יח. פלא יותר מה שכתב בתשובות והנהגות שם, שיכול להוציא את האשכנזים מדין ערבות, וכדקיימא לן (ר"ה כט). אף על פי שיצא מוציא, מה זה קשור לכאן? כל אחד יתבונן שיש חילוק פשוט בין בר חיובא שכבר יצא, לנידון זה שלדין אין כלל חיוב לברך ביום השני. כגון אדם שעשה קידוש בביתו, ובאה שכנתו האלמנה ומבקשת שיחזור ויקדש לה, מותר לו לחזור ולקדש. וכן, פעם היה נהוג בכל בתי הכנסות - לא רק בעד'ס - שהיו עושים הבדלה בבית הכנסת, וחוזרים ומבדילים בבית לאשתו ובנותיו. ומי שעשה הבדלה בבית כנסת, חוזר ומבדיל ומברך שוב בבית לאשתו, בנותיו ונכדותיו, שלא היו בבית הכנסת. אמנם מרן השלחן ערוך (סימן רע"ג סוף ד) כתב שמי שהוא בקי ויודע לקדש או להבדיל בעצמו, אין להוציאו מדין אף על פי שיצא מוציא. אבל מרן נהג בכל מוצאי שבת לעשות הבדלה בבית הכנסת, וחוזר ומבדיל בבית לרבנית ולבנות, חוץ מברכת בורא מאורי האש ובשמים שהרבנית בירכה בעצמה (ע' ליקו"י שבת א ח"ד ע"מ תתיא, תתטו). ולמרות שהרבנית ידעה להבדיל, ואם אינה רגילה לשותות יין, יכולה לטעום קצת ולתת לאחר שיטתה, ובשלמא אשה מהדור הקודם שלא ידעה קרוא וכתוב, מובן שצריך להוציאה, אבל הרבנית שידעה עברית¹² וידעה להבדיל, למה מרן חזר והבדיל בשבילה?

⁹ המבוגרים שכאן זוכרים את הירחונים "קול סיני" שיצאו על ידי רבי מנשה הלוי ע"ה, שהיה מזכר הרבים, אבא של הרב משה הלוי והרב ירמיהו הלוי, שיש להם ישיבה וכולל, והוא הראשון שפירסם את ההלכות של מרן, כי שו"ת יביע אומר היה חתום וסגור בפני המון העם, ואולי אפילו בפני אברכים. מרן היה יושב בלילה אחר תפלת ערבית, ויושב וכותב את המאמר, ואומר לרבי מנשה, תבוא אלי מחר בבוקר אחר התפלה ותקבל, והיה עושה משמר.

¹⁰ חולצה טובה שעולה מאתים ₪ ושומח בה, וכן הלובש מגבעת חדשה מברך שהחיינו, אבל על נעליים לא מברכים שהחיינו, כי הם מעור של בהמה שהצטערה. וכן על גרביים ולבנים לא מברכים שהחיינו. אבל על חליפה או חולצה מברכים.

¹¹ לא מהקפאה, שלא מברכים על זה שהחיינו. וכשהתאנים טריות מועיל בדיקה היטב, תפתח עיניים של שבת ותבדוק, וגם בתות שדה טרי מועיל בדיקה. יש שמצריכים לתת התותים בסבון, וזה כשנגועים הרבה, אבל בתאנים או תותים טריים ממש, מועיל בדיקה היטב.

¹² כמה פעמים הערנו על מי שהיה חוזר ואומר שהרבנית לא ידעה עברית, למרות שהערנו לו שזה פשוט לא נכון.

בילקוט יוסף שבת א' ח"ג (עמ' לא, רסה) הבאנו בזה מחלוקת ראשונים, ולדעת ראשונים רבים אפילו בבקי אומרים אף על פי שיצא מוציא, כל ישראל ערבים זה לזה, והש"ע רצה לחוש לכתחלה לחולקים היכא דאפשר, כדמשמע בשלחן ערוך במקום אחר (סי' תרצ"ב ס"א). ובשער הציון (סי' תקפ"ט ס"ט) כתב בשם המטה אפרים, שבציבור מן הסתם נמצאים אנשים בקיאים בטיב הברכות. ולכן מרן היה עושה הבדלה גם לאשתו ובנותיו אף שידועות לברך בעצמן, וכך המנהג דאמרינן אף על פי שיצא מוציא גם בבקי, ובמקום מנהג לא אמרינן סב"ל, בפרט שרוב הראשונים סוברים כך, ומרן חשש לחולקים רק לכתחילה ולא לעיכובא. לכן מי שתקע בשופר במנין בנץ, ואחר כך הזמינו אותו לתקוע במנין שני, חוזר הוא עצמו לברך, בפרט שבציבור מסתמא יש אחד לא בקי, ובלאו הכי כך המנהג. וכל שכן כשהולך למושב זקנים לתקוע להם, אם אחד מהם יברך עלול הוא להתבלבל ולדלג "אלוקינו מלך העולם", ויברך התוקע בעצמו.

ספרדים בישיבה אשכנזית

יט. להלכה ולמעשה התוקע אצל אשכנזים בראש השנה, לא יברך שהייונו ביום השני, ויותר מכך, לא יענה אמן על ברכתם, וגם לא יאמר את הפסוק "ברוך ה' לעולם אמן ואמן", כי בשבילו זה הפסק בין ברכת "לשמוע קול שופר" לתקיעה. ואמנם בעצם תקיעות השופר שלהם יוצא ידי חובה, ואף שעושים את השברים אחרת, אין זה מעכב, וכל הקולות כשרים. על כל פנים אם אפשר לארגן מנין לספרדים עדיף, וזה תלוי בראש הישיבה, ולא יתכן שבחור שנכנס לישיבה, נהנה מהישיבה, לומד תורה מפני הרבנים, לא יעשה מה שראש הישיבה אומר לו. אדם צריך להתרגל לשמוע לרבנים, ואחר כך כשיחתן ישמע לאשתו ויהיה לו שלום בית, ואם לא ישמע לרבנים, אחר כך גם לאשתו לא ישמע ולא יהיה לו שלום בית... לכן אם ראש הישיבה לא מסכים שיארגנו מנין נפרד, בטענה שיש בישיבה מאה בחורים, ואם כל הספרדים ילכו, בפרט שהם הכי חזקים שם... כמה יישארו, ישמעו לו ויישארו. אבל בישיבה כמו חברון שיש 1,500 בחורים, ולא מרגישים בחסרונם, יארגנו להתפלל אצל ספרדים, אך ורק ברשות ראש הישיבה.¹³

אחות לנו קטנה

כ. כשהיינו צעירים בגיל 17, 18, למדתי בישיבה אצל אשכנזים, ולא היו הרבה בני תורה ספרדים, ב"ה היום התורה התרחבה כל כך, אשרינו ואשרי חלקנו שזכינו שהתורה התרחבה. בערב ראש השנה רציתי לנסוע לבית להתפלל אצל ספרדים, בישיבה קטנה התפללנו בישיבת פורת יוסף בקטמון אצל חכם שלום והרב בעדני, איזה יופי התפלות שלהם, התקיעות שופר, נפלא! ורציתי לנסוע לשם. אבל ראש הישיבה אמר לי: לא, אתה לא נוסע, גם הספרדים נשארים בישיבה! והיה קשה לי, איפה יש "אחות קטנה" לאשכנזים, יש להם אחות קטנה... אבל לא את המנגינה שלנו... וכי יודעים לפייט "עת שערי רצון", "אמר לשרה"... מאיפה יודעים את המנגינות שלנו, אם היו מכירים היו גונבים לנו אותן... אדם שרגיל מקטנות להתפלל אצל ספרדים זה קשה.

שלה תשלח

כא. בישיבה היה טלפון ציבורי אחד, וכולם עומדים בתור כדי לטלפן, והיו אסימונים, כל עשרים שניות נופל אסימון... זה גם בזבז כסף וגם הרבה זמן, והיה לי קצת אומץ - למדתי מהאשכנזים... וניגשתי לראש הישיבה ושאלתי

אותו, אפשר לבוא לבית של הרב להתקשר למרן? מרן זצ"ל היה אז הרב הראשי לת"א, וראש הישיבה אמר לי, כן, תבוא... אשכנזים יודעים לכבד מאד ייחוס. הלכתי לבית שלו וטילפתי למרן, אמרתי לו: אבא, אני לא בא לראש השנה. למה אתה לא בא? כי ראש הישיבה לא מרשה לי, ואומר שצריך להתפלל בישיבה. איפה הוא? לידי. תקרא לו, תן לי אותו... אמרתי לראש הישיבה, אבא רוצה את כבודו. ומרן אמר לו, לא רק הבן שלי תשלח, אלא את כל הספרדים, שיתפללו אצל ספרדים. והוא כיבד את הרב ושמע לו, ואכן כל הספרדים יצאו... לכן הבחורים הספרדים יארגנו מנין לעצמם ברשות ראש הישיבה. ואדרבה אם יש בחורים שהתרגלו להתפלל אצל אשכנזים, לא מפריע להם, ומתלהבים מהמנגינות שלהם, "שמע קולנו חוס ורחם עלינו"... או "שמחה לארצך" לא נורא, שיתפללו שם, וכנזכר שלא יענו אמן על ברכת שהייונו ביום השני.

לא תברכי

כב. כך הדין לגבי השומע אשה שמברכת "לישב בסוכה", כאשר מרן זצ"ל היה גר ברחוב אלקנה, למעלה בקומה שלישית היתה גרה סבתא של ניסים זאב, שהיתה עיראקית צדיקה, ובכל שנה הרב היה שולח לה לנענע ארבעת המינים. שנה אחת אמרו לרב שהיא מברכת על הלולב, על פי דברי הבן איש חי (בשו"ת רב פעלים ח"א חס"י סימן יב), והפסיק להביא לה. והיא ירדה למטה, ואמרה לו בעיראקית: חכם, למה לא נותן לי את הלולב... שאל אותה, את מברכת? כן ודאי. אמר, אני לא מסכים, זו ברכה לבטלה להרמב"ם ומרן, לכן לא תברכי. והיא נכנעה וכיבדה את הרב - גם הנכד שלה הולך בעקבותיה ומכבד את מרן... וניענעה בלי ברכה. והיא ראויה להבטחה של בני הגונים... ועל כל פנים נשים ספרדיות שמברכות על מצוות שהזמן גרמא לא טוב עושות, ואם שומע שמברכות, ואפילו אם שומע מאשכנזיות שמברכות, לא יענה אמן, ואף שלר"ת יכולות לברך, אבל לרבנותינו זו ברכה לבטלה ואין לענות אחריה אמן.

תפתחי ילקוט יוסף

כג. גם הפרי מגדים (סי' כה א"א סק"י) הסתפק בכיוצא בזה, שהשומע ברכת על מצות תפלין מחבירו לא יענה אמן, וכן כתב בשו"ת הרמ"ץ (תאנ"ח ר"ס יג). ואמנם רבי שלמה קלוגר (שם סימן נז) כתב שכל שיש ספק או מחלוקת בברכה יענה אמן, וכך כתב המשנה ברורה (ביאור הלכה ס"ס רטו), והאמת שיש סתירה בדברי רבי שלמה קלוגר ממקום אחר (שם סימן צד, והובא בגיליון הקודם אות כה), ששם משמע שלא יענה אמן, וכך ההלכה למעשה, כמו שכתבו להקת פוסקים. ומה שכתב בשו"ת בנין עולם (או"ח ס"ס ה) - לגאון אשכנזי - שהשומע נשים שמברכות על מצוות שהזמן גרמא יענה אחריהם אמן, זה לדידו האשכנזים שנשים מברכות, אבל לא לנו הספרדים. לכן אם שומע את בתו שלמדה בסמינר לברך ברוך שאמר או ברכות קריאת שמע¹⁴, לא יענה אחריה אמן, ואחר שתגמור להתפלל, יקרא לה לחדר ויאמר לה, תפתחי ילקוט יוסף (אוצר דינים לאשה ולבת עמ' צח) ותראי שנשים לא מברכות, ואם תגיד שהאור לציון (ח"ב פ"ה אות ג) אומר שמברכות, יגיד לה, תראי כמה אריכות יש בילקוט יוסף לדחות את דבריו. עם כל הכבוד שהיה מגדולי הדור שלנו, אבל אחר המחילה, השבנו על כל דבריו דבר דבור על אופניו, וזו דרכה של תורה.¹⁵

אי"ה בשבוע הבא הרב המקדים יהיה בשעה 23:00, השיעור בשעה 23:30 עד 24:30, ולאחר מכן סליחות עם הרב חבושה.

עלי הוא מתרץ טוב, ולא סתם אומר: כך אמר כך אמר... אלא מחזק בסברות ובראיות. צריך להיות דבוקים ברב שלנו, וללמוד מהאשכנזים, תראו איך חסידי חב"ד דבוקים ברבי שלהם, איך תלמידי הרב שטיינמן, הרב חיים קנייבסקי, הרב אלישיב, רבי שלמה זלמן, כולם דבוקים ברבותיהם, ולנו יש את מרן זצ"ל שאין כמותו.

{תראו דוגמא איך חולקים על מרן, יש אחד אמר שיעור ברדיו, ואמרו לי שחלק על מרן, ואמר דמי שנפל למשכב שלושה ימים צריך לברך הגומל. ואמנם בחזו"ע (ברכות, עמ' שעא) מבואר שכל שעלה וירד מהמיטה חשיב חולי ואין צריך שלושה ימים, וכמו שהביא מרן הב"י (סי' רט) מדברי הרמב"ן, וכ"פ בתשובות הרשב"א (ח"א סי' פב) והמאירי, והרא"ה, והריטב"א, ואוהל מועד, והארחות חיים, והערן, והב"ח, ע"ש. ועוד אמר, שמי שראה את ים התיכון וביקר עליו עושה מעשה בראשית, וראה באותו יום את הכינרת, לא יברך, וזה שטויות, כי מה זה קשור, הוא בירך על הים הגדול, ואח"כ רואה את הכינרת, וכל אחד בפני עצמו. ועוד חלק על מרן, ואמר שאם נוסע ביום ששי לבני ברק וחוזר במוצ"ש מצטרף לתפלת הדרדך ולהגומל, ופלא שלא חושש מברכה לבטלה, וצריך שיהיה באותו יום הלון וחוזר, אבל כאן בליל שבת נשאר בבני ברק וחוזר רק למחרתו, ומה שהיה אסור לנסוע בשבת, סוף סוף לא חזר בו ביום ואין יצטרף. עוד אמר דמי ששתה מים שלא לצמא בשיעור רביעי, אף שבכרה ראשונה אינו צריך לברך, ברכה אחרונה יברך, וזה נגד הש"ע (סי' רד ס"ז) דאם חנקתה אומצא ושתה מים להעביר האומצא, אינו מברך לא לפניו ולא לאחריו. וזה רק דוגמא איך סתם חולקים על מרן זצ"ל.

¹³ גם לגבי הסליחות, אם רוצים לומר סליחות ארבעים דקות לפני שחרית, או כמו שנהגנו בישיבת חזון עובדיה לומר סליחות בהפסקת צהרים אחר ארוחת צהרים, על חשבון המנוחה, הרבנים למה יתנגדו, זה על חשבון ההפסקה.

¹⁴ לפני שנים רבות הוצאנו סידור מיוחד לנשים, וב"ה היינו ראשונים להוציא סידור כזה, עד אז לא היה, והייחודיות שבו, שכתוב "ברוך יוצר המאורות", "ברוך הבוחר בעמו ישראל באהבה", ואז נשים שרוצות להתפלל, אומרות את כל הנוסח של ברוך שאמר וישתבח וברכות קריאת שמע, רק בלי שם ומלכות. וזה מותר להן, ואדרבה מרגישות קירבה לקב"ה, ורק לא יאמרו שם ומלכות.

¹⁵ אנתנו משיבים על החולקים בכבוד וכדרכה של תורה לחזק את הפסקים של מרן זצ"ל, זו הדרך שלנו. לפני יותר מארבעים שנה, בשנת תשמ"ב, תשמ"ד, תמיד הייתי מדבר ביזדים לפני מרן, והיה נהנה מכך שאני מחזק את הפסקים שלו. פעם אחת בחודשים האחרונים לחייו של מרן, מרן קיבל התקף לב, ולקחו אותו בשבת בבוקר לבית חולים. אנחנו היינו בבית וגן ושמענו שאשפזו את הרב. אמר לי רבי אריה דרעי, נלך לבקר את הרב בהדסה. הלכנו ברגל מבית וגן, וכל הדרך דיברתי אתו בלימוד, בפלפול ועיון, וכשהגענו להדסה בצהרים, אמר לי מרן: אתה רואה איך אני נראה, עם אינפוזיה וכו', לכן תלך הלילה לתת את השיעור. היה שם איזה אחד שאמר לו, שהוא רוצה לתת את השיעור... אמר לו מרן: לא, אני רוצה שדוקא הוא יתן שיעור, כי הוא מחזק את הפסקים שלי, וכל מי שמקשה